

DOI: 10.33310/2521-120X-2019-12-1-62-66

УДК 338.43

Світлана КЛИМ

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри управління земельними ресурсами

Чорноморського національного університету імені Петра Могили,

м. Миколаїв, Україна

e-mail: upr.zem.resur@gmail.com

БЕЗПРЕЦЕДЕНТНЕ РУЙНУВАННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ

Після довготривалих досліджень розвитку земельних відносин і управління земельними ресурсами зроблено висновок, що земельна реформа, яка не відповідає духу і мріям селян, призвела до безпрецедентної кризи у сільськогосподарському землекористуванні, зневіри, тривоги і відчаю селян. Автором зроблено спробу донести до читачів шкідливість зняття мораторію на купівлю-продажу земельних паїв. Розглядаються методологічні засади осучаснення земельної політики в Україні як необхідної передумови національного і суспільно-економічного розвитку сільських територій.

Ключові слова: земельні відносини, земельні ресурси, ринок землі, землі сільськогосподарського призначення, земельні ділянки, земельна політика, сільська територія.

Земельна реформа мала б стати стартом благополуччя українського суспільства, поятунком соціально-економічної і демографічної кризи на селі, умовою стабільної, безпечної, некорумпованої та ефективної економіки, забезпечити підвищення продуктивності землі і якості продукції, що виробляється.

Але за всі роки ходу земельної реформи остання не справила позитивного впливу на розвиток сільських територій у системі загально-людських цінностей, швидше навпаки – відбулася повна зневіра у власні сили селян, втрачено національну самобутність та ідентичність, що послабило системність і цілісність українського соціуму як цивілізаційного феномена.

Але тим не менше, у суспільстві відбуваються бурхливі дискусії щодо подальшого розвитку земельної реформи, проблем формування конкурентного сільськогосподарського землекористування, розвитку ринку землі, які б адекватно відповідали викликам трансформаційних процесів в Україні.

Великий вплив на розвиток сучасних земельних трансформацій справили праці таких українських вчених, як В. Горлачук, Д. Добряк, Л. Новаковський, П. Саблук, А. Третьяк, М. Федоров та ін.

Кожний з приведених вчених шукав власний шлях розвитку земельних відносин і

управління земельними ресурсами без повноцінного усвідомлення їх глибинної суті і значення, не бачучи кінцевої стратегічної мети держави у цьому контексті. Але, як зазначав Фрідріх Ніцше у праці «Воля до влади», «немає мети – немає і відповіді на запитання: навіщо?». Багато наукових праць носили поверхневий характер теоретико-методологічного і апробаційного супроводу піднятої проблеми – з одного боку, а з іншого боку – чинна влада виявилась «глухою» до порад експертів, економістів, землевпорядників та ін.; спонтанно, ховаючись під маскою «наукової об'єктивності», демонструвала реалізацію політичної волі в інтересах соціуму. З огляду на заполітизованість земельної реформи, її майбутнє повинно фокусуватись через призму неупередженості влади у площині загальнодержавних інтересів та інтересів кожної людини.

Будьмо відвертими, автор цієї статті ні в якому разі не ставить за мету власного утвердження причин кризових явищ у сільськогосподарському землекористуванні, – вони відомі, але ставить за мету осмислити та оцінити стан справ у землекористуванні, зумовлений проведенням земельної реформи, вказати шляхи соціально-економічного розвитку сільських територій, сфокусувати пріоритети їх розвитку з огляду на виклики сучасності і майбутнього у світовому співтоваристві.

Українське суспільство зразку 1990 року не хотіло змиритись з політичною та історичною реальністю самотності.

Пошук історичних аналогів показав, що створення та зміцнення життєздатності української ідентичності неможливий без переосмислення ролі і функцій землі у сільському господарстві. Реорганізація земельного ладу у 90-х роках стала революційною добою соціально-економічного поступу громадянського суспільства.

Влада активно сприяла передачі земельних ресурсів у приватну власність селянам шляхом паювання колись колгоспних і радгоспних земель, які один за одним почали ліквідуватись.

Правдоподібно, що метою передачі землі у приватну форму власності було створення різноманітних форм господарювання на землі та підвищення її продуктивності до рівня європейських країн.

Ейфоричний оптимізм влади створив реальне підґрунтя оптимістичних варіантів майбутнього сільськогосподарського землекористування, суть якого полягає у можливості купівлі-продажі земельних паїв. Стає очевидним, що за пропозицією МВФ мораторій на купівлю-продажу земельних паїв буде знято на початок 2020 року.

Постає закономірне питання: чи доцільним був підступний і небезпечний за інтенсивністю руйнівного впливу процес приватизації орних масивів землі, кому це було вигідно, яка соціально-економічна ефективність розвитку цього процесу. Важливо відзначити, що створення інституту приватизації землі і її продуктивності – не одне і те саме. Головне полягає в тому, що нині вже у масовій свідомості розвіялась ілюзія, що приватизація земель забезпечує зростання частки доданої вартості у сільській економіці. Цей парадокс впродовж тривалого часу не був осмислений владою елітою, а тому нині постала потреба переоцінити існуючі погляди щодо подальшого розвитку земельних відносин, зробивши прорив у раціональному використанні орних земель.

За таких обставин, влада і суспільство повинні віддати перевагу не примарам купівлі-продажу земельних паїв, а переорієнтува-

тись на процеси ведення активного бізнесу на землі з урахуванням економічних та соціальних інтересів.

Аналізуючи ситуацію, яка панує на селі, виявляємо, що власники земельних паїв через брак матеріально-технічного, фінансового та іншого забезпечення не здатні їх ефективно використовувати. Вони психологічно не готові плідно працювати на земельних паях, які для них ніколи не були панацеєю їх економічного добробуту, оскільки за весь період соціалістичного господарювання на землі селяни звикли, що ними має хтось кваліфіковано і компетентно керувати, і раптом надається можливість працювати без «наглядача», не перекладаючи свою вину за результати господарської діяльності на когось, а самим працювати на свій страх і ризик.

Тому ситуація, коли держава не може надати власнику земельного паю різнобічної підтримки, коли інтереси власника паю і держави не збігаються, останній зводить свою господарську діяльність на землі нанівець.

Тому для того, щоб земельна реформа приносила користь усьому суспільству, необхідні відповідні умови: паї повинні використовуватись у складі цілісних масивів орних земель без винесення їх в натуру, а власники паїв – отримувати грошову компенсацію за здані в оренду паї, поліпшуючи своє соціально-економічне становище. Селяни, при цьому, відчули б себе часткою народу України, а не лише членами місцевих громад.

Цілком природно, що за таких умов у випадках бажання працювати на землі власник земельного паю, якщо він довів вміння ефективно працювати, має право отримати її, але не як вкраплений контур серед масиву орних земель, а в порядку черговості виділення для цих цілей орних земель. Цей факт знайшов коментар в Указі Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва» від 10 листопада 1994 року. У такому випадку було б знято проблему просторової організації території сучасних сільськогосподарських підприємств, зумовлену черезсумжжям, дрібноконтурністю, зламаністю меж земельних ділянок та іншими негативами. Одним із безлічі таких прикладів є

ТзОВ СП «Нібулон», що орендує орні землі на території Прибужанівської сільської ради Вознесенського району Миколаївської області, де головним недоліком є деконцентрація загальної площі землекористування.

На десятки відокремлених контурів площею 5–10 га і лише в окремих випадках – 50–60 га при надмірній зламаності меж контурів земельних ділянок, черезсмужжі та ін., що є значним фактором зниження продуктивності використання орних земель, додатково необґрунтованих затрат на обробіток ґрунту, догляду за посівами та збиранням врожаю, ускладнюється процес управління сільськогосподарським виробництвом. В рамках України такі невинуватені затрати становлять багато мільярдів гривень. Без сумніву, селяни чекали не такої реформи. Очевидним є те, що сучасні світоглядні погляди та ідеологічні переконання політичної та економічної еліти щодо конструкції земельної реформи помітного успіху не принесли українським селянам. Можна з впевненістю сказати, що земельна реформа призвела до сутички інтересів невеликих груп людей, які сконцентрували в одних руках сотні тисяч гектарів ріллі і обезземленої групи населення, які здали земельні паї в оренду.

Вважаємо, що політична еліта реалізувати надану їм компетенцію у сфері регулювання земельних відносин та управління земельними ресурсами повинна була б шляхом проведення всеукраїнського референдуму, де б знайшли відображення питання доцільності передачі у приватну власність масивів орних земель колективної власності, механізм реалізації цього процесу і ін. Це сприяло б ефективності та результативності земельної реформи, знизило б корупційні схеми в аграрному секторі економіки. Але влада, ігноруючи проведення референдуму, сформувала сприятливі передумови, щоб обманним шляхом «перебрати» на себе орні землі України, відчуживши пересічних громадян від процесів участі у сільськогосподарському виробництві. Одним із інструментів реалізації зусиль влади є створення умов для купівлі-продажі земельних паїв.

Безперечно, їм це вдасться досягти за умови, якщо нинішні власники земельних

паїв «поведуться» на брехливі обіцянки у контексті того, що це призведе до зростання добробуту селян, підвищення ефективності національної економіки та ін. Наукове пояснення цього полягає в тому, що приватизація землі орієнтована на формування ситуації на земельному просторі за принципом «розділай і владарюй». Щоб дати відповідь на просту істину між полярними поглядами щодо передачі землі у приватну власність, ми вдалися до з'ясування сутності та політики держави, орієнтованої на організаційно-правові та економічні заходи щодо результативності земельної політики.

Під акомпанемент галасу так званих «захисників народу» влада вдалась до недолугих «ринкових» реформ у земельній сфері, які були несумісні з існуючою на той час Конституцією України, а нова ще не була прийнята.

Цим було створено безпрецедентний трагічний сценарій тотальної одноосібної концентрації в одних руках великих шматів орних земель, що призвело до нечуваних темпів соціально-економічного спаду на селі. Руйнація колишніх колгоспів і радгоспів посилила внутрішню соціальну напругу на селі, зруйнувала цілісність землекористувань і єдність селян, порушено права та інтереси громадян країни, відбулося зниження індексів людського розвитку, посилилась майнова поляризація. Така реформа не має нічого спільного з підвищенням ефективності землекористування, зростанням продуктивності орних земель, їх охороною від деградації та з іншими позитивними наслідками.

Звертає на себе увагу те, що було порушено принцип здійснення земельної реформи, а саме конституційність і законність, забезпечення цілісності землекористування, можливість кожної людини отримати землю, програність, тобто реалізація державної політики використання землі на основі довгострокових стратегій, планів та програм, відповідальності центральних, місцевих органів виконавчої влади та органів самоврядування всіх рівнів.

Виходячи з даного аналізу, можна зробити висновок про антиконституційність земельної реформи, організованої пануючою свого часу політичною елітою і «біляелітним оточенням» України [2, с. 104].

У контексті прискорення так званої «економічної і політичної модернізації» земельних відносин, активними гравцями виступала місцева правляча еліта, яка без відповідних повноважень у вербальній формі здійснювала перерозподіл земель між зацікавленими в цьому особами. Це, зрештою, призвело до повного хаосу і безпорядку у земельній сфері.

Виходячи з цього, в основу концепції земельної реформи логічним повинно було бути прийняття спочатку Конституції України, а тоді інших законодавчих актів та нормативних документів процесу роздержавлення і приватизації. Але ніяк – не навпаки. Власне, у контексті розвитку земельних відносин та управління земельними ресурсами в Україні з урахуванням результатів всеукраїнського референдуму можна було продемонструвати доцільність або недоцільність приватизаційних процесів, дати відповідь на питання, які землі доцільно залучати до масової приватизації шляхом паювання земель та ін. Але така постановка питання, на жаль, не знайшла втілення в Україні, що і вплинуло негативно на соціально-політичні настрої населення.

Тут мова йде про те, що в основу земельної реформи потрібно було закласти глибокі теоретико-методологічні положення ефективною системи формування та узгодження соціально-економічних та політичних інтересів суспільства.

Але найгірше те, що сьогодні важко, навіть неможливо вплинути на процеси реприватизації земель, оскільки це призведе до ще більшого хаосу і безпорядку у землекористуванні та Україні в цілому. Тому, на нашу дум-

ку, втручатися потрібно в інше – не допустити продажі земельних паїв.

З огляду на зазначену обставину, головною і вирішальною силою гармонійного розвитку сільських територій є використання паїв на засадах спільної часткової власності, що регламентується Земельним кодексом України.

У цьому разі доходи власників паїв зростуть у 15–20 разів у порівнянні з умовою здачі їх в оренду, що має вирішальне значення у забезпеченні позитивного ходу реформ.

Практична реалізація такого принципу формування соціальних інтересів на селі відповідає умові розвитку демократичних основ суспільства і окремої людини зокрема.

Одним із стратегічних завдань земельної реформи є подолання безпрецедентної кризи у сільськогосподарському землекористуванні. Соціально-економічна політика уряду України повинна бути направлена на недопущення зняття мораторію на купівлю-продажу земельних паїв, боротьбу за формування кооперативних сільськогосподарських товариств та фермерських господарств, як головну умову зростання економічного потенціалу країни та кожного селянина зокрема.

Адже від цього ні на «один колосок» не збільшиться виробництво зерна. У процес зняття мораторію на купівлю-продажу земель МВФ не повинен втручатися, хоча було б великою помилкою відмовлятися від його кредитів. Всі країни, навіть дуже багаті – Америка, Франція та ін. теж беруть кредити, але беруть їх для того, щоб гроші «робили» гроші, тобто чужі гроші повинні формувати капітал для країни.

Список використаних джерел

1. Мартин А. Г. Регулювання ринку землі. Монографія. – К.: Аграр Медіа Груп, 2011. – 254 с.
2. Земельний кодекс України. Науково-практичний коментар / За ред. В. І. Семчика. – К.: Ін-Юре, 2003. – 676 с.
3. Конституція України. – К.: Преса України. – 1997. – 80 с.
4. Розвиток сільських територій: монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. В. В. Горлачука. – Миколаїв: Іліон, 2015. – 382 с.

References

1. Martin, A. G. Adjusting of market of land. Monograph. 2011. Kyiv: Agrar Media Grup, pp. 254.
2. Land Code of Ukraine. Scientific practical comment. 2003. Kyiv, pp. 676.
3. Constitution of Ukraine. 1997. Kyiv, Presa Ukrainy, pp. 80.
4. The development of Rural Areas. Monograph / ed. by V. Horlachuk. 2015. Mykolaiv: Ilion, pp. 382.

Клым С. Беспрецедентное разрушение сельских территорий в контексте современной земельной реформы

В результате долгосрочных исследований развития земельных отношений и управления земельными ресурсами сделан вывод, что земельная реформа, которая не соответствует духу и стремлениям селян, привела к беспрецедентному кризису в сельскохозяйственном землепользовании, разочарованию, тревоге и отчаянию людей. Автор сделал попытку донести до читателя идею вредности снятия моратория на куплю-продажу земельных паев. Рассматриваются методологические основы осовременивания земельной политики в Украине как необходимой предпосылки национального и социально-экономического развития сельских территорий.

Ключевые слова: система управления, земельные ресурсы, рынок земли, земли сельскохозяйственного назначения, земельные участки, земельная политика, сельская территория.

Klym S. Unprecedented destruction of rural areas in the context of modern land reform

After long term studies of land-utilization and land management, it was grounded that the land reform, which does not meet the peasants' spirit and expectations, led to an unprecedented crisis in agricultural land-utilization, despair and anxiety of people. It is highlighted the up-to-date problems of land-utilization system development and land resources management. The processes of land transformations intensified the decline in agricultural production, degradation processes in land-utilization system, led to physical extinction of people, lack of work and medical care in rural areas.

It is defined that the moratorium cancellation on the sale and purchase of land shares in rural areas will become vulnerable for corrupt large agribusinesses actions. The moratorium cancellation is a tool for oligarchs and officials for their own enrichment and for the agricultural business monopolization. Both government and society should prefer not to buy and sell land parcels, but to reorient the processes of active land business taking into account economic and social interests.

The authors point out the importance of rethinking the system of land relations regulation guidelines, preventing the sale of land shares, which will allow the land shares owners to achieve an appropriate level of economic stability. The attention is focused on the fact that the economic efficiency of land-utilization must be determined as the total of the effectiveness of all types of land activity. The methodological principles of modernization of land policy in Ukraine are the necessary precondition of national and socio-economic development of rural areas.

It is pointed on the fact that the land-utilization on the basis of tenancy in common is on top in the land sector. Land shares on the basis of of tenancy in common should be merged into integral land tracts, that is in the interests of both owners of the land shares and amalgamated communities.

Keywords: management system, land resources, land market, farmland, land parcels, land policy, rural area.

Стаття надійшла до редколегії 22.05.2019